

บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ : รูปธรรมของการจัดการความยากจนในสังคมเสรีนิยมใหม่

ยุวดี วงศ์วีระประเสริฐ¹

นักศึกษาระดับปริญญาเอก วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันที่ได้รับต้นฉบับบทความ : 29 กุมภาพันธ์ 2567

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ : 10 เมษายน 2567

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ : 11 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง กระบวนการประกอบสร้าง ความจนในสังคมเสรีนิยมใหม่ กรณีศึกษา บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อศึกษาการปรับตัวของคนจนภายใต้นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐและวิเคราะห์การจัดการสวัสดิการคนจนตามแนวทางบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่นำไปสู่กระบวนการสร้าง “ความยากจน” ภายใต้สังคมเสรีนิยมใหม่ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา อาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเสรีนิยมใหม่ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มครัวเรือนยากจนในพื้นที่ ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จำนวน 10 ครัวเรือน² ที่ได้รับบัตรสวัสดิการ³ โดยมีเป้าหมายเพื่อสอบถามความคิดเห็น ต่อโครงการ และลักษณะการดำเนินชีวิตภายใต้โครงการบัตรคนจนและการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้น เพื่อนำข้อมูลที่ได้มา ผนวกรวมและพรรณนาความบนฐานคิดเสรีนิยมใหม่โดยอาศัยแนวคิดหลักจาก เดวิด ฮาร์วี (David Harvey) จิม แมคไกวแกน (Jim McGuigan) ตลอดจนเวนด์ บราวน์ (Wendy Brown) ในการอธิบายปรากฏการณ์ผ่านมุมมอง ต่าง ๆ

ผลการศึกษา พบว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นรูปธรรมของระบบสวัสดิการที่สอดคล้องกับหลักการแนวคิด เสรีนิยมใหม่ในหลายมิติ การให้รัฐแบกรับภาระให้น้อยลงและลดสวัสดิการที่ประชาชนพึงได้และหันไปให้ประชาชน รับผิดชอบชีวิตของตนเองให้มากขึ้น รวมทั้งกระตุ้นและสนับสนุนวิธีการตลาดเสรีนิยมได้ขยายออกไปและแพร่กระจาย ไปทุกภาคส่วนของสังคม เริ่มต้นจากการสร้างความหมายใหม่ ลดทอนความหมายของยากจนลง สลายเทศะและเวลา การสร้างระบบรายงานตัว การพัฒนาเทคโนโลยีคัดกรอง ตลอดจนการสร้างพื้นที่เฉพาะแทรกซึมในชีวิตประจำวันผ่าน สินค้าและบริการต่าง ๆ ที่รองรับหลักการหมุนเวียนของสินค้ากระยะสั้นของทุนนิยมอย่างชัดเจน ล้วนแสดงให้เห็นถึง ความเชื่อมโยงของหลักการเสรีนิยมใหม่ต่อการจัดการความยากจนในประเทศ ซึ่งทำที่ที่สุดแล้ว กระบวนการทั้งหมด ได้ กลายมาเป็นชุดความคิดที่ตอกย้ำความคิดการมองความยากจนแบบใหม่ให้เกิดขึ้น โดยคนจนหรือผู้รับสิทธิมีหน้าที่เพียง

¹ Corresponding Author E-mail : yuwadeesocio.tu@gmail.com

² ข้อมูลจากภาคสนามเป็นการทำงานร่วมกับคนในพื้นที่ นั่นคือ กลุ่มอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน เนื่องจากชุมชนที่ลงนาม เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มี ข้อจำกัดด้านภาษา อีกทั้งยังเป็นเรื่องของความไว้วางใจต่อการทำงานให้กับผู้ให้ข้อมูล โดยก่อนลงนาม ผู้วิจัยได้ทำการประสานขอความร่วมมือไปยัง องค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ซึ่งทางหน่วยงานได้ประสานความร่วมมือไปยังอาสาสมัครประจำหมู่บ้านให้เป็นผู้เลือกชุมชนและอธิบายกับ ครัวเรือนตัวอย่างให้ และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งในบทความครั้งนี้ ได้หยิบยกตัวอย่างคำสัมภาษณ์มาเพียงบางส่วนเพื่อสนับสนุนข้อมูลที่ถูก อธิบายเท่านั้น โดยไม่ปรากฏชื่อผู้ให้ข้อมูล

³ ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับบัตรสวัสดิการในช่วงปี พ.ศ.2559 (เฟสแรก) จนถึงก่อนโควิดในปี 2562

ยอมรับและปรับตัวต่อการปรับเปลี่ยนนี้อย่างไร้ทางเลือก เพื่อแลกกับการเป็นผู้ที่ถูกละทิ้งในระบบ ฉะนั้น การเป็นคนจนในปัจจุบัน ไม่ใช่เพียงแต่มีสถานะในเชิงวัตถุวิสัยผ่านการหยิบจับสิ่งของรอบตัวเท่านั้น แต่บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ได้กระตุ้นให้บุคคลรับรู้ความหมายในเชิงอัตวิสัยด้วยการประเมินตนเองตามคุณสมบัติที่รัฐวางไว้ ความยากจนตามนัยนี้ จึงเป็นกระบวนการที่สร้างให้เกิดการรับรู้ตนเองกับวัตถุรอบกายที่ประกอบสร้างให้ความหมายของความยากจนชัดเจนขึ้น

คำสำคัญ : บัตรคนจน, สวัสดิการ, เสรีนิยมใหม่

State Welfare Card: Concrete Poverty Management in a Neoliberal Society

Yuwadee Wongweerasert

Ph.D. student, Interdisciplinary Thammasat University

Received : February 29, 2024

Revised : April 10, 2024

Accepted : April 11, 2024

Abstract

This academic article is part of the thesis on construction processes. Poverty in a neoliberal society: a case study of state welfare cards It has three important objectives: to explain the nature of welfare card for the poor in the neoliberal trend; To study the situation of poverty and the adjustment of the poor under the state welfare card policy and to analyze the welfare management of the poor according to the state welfare card guidelines that lead to the process of creating "poverty" under neoliberal society. Tools used in education Based on qualitative research through concept review. Theories related to neoliberalism and related research and in-depth interviews with poor households in the Tham Lot Subdistrict area. Pang Mapha District, 10 households received welfare cards. The goal is to ask for opinions on the project and lifestyles under the Poor People's Card Project to see how they are involved in the change. To integrate the information obtained and explain the neoliberal thinking based on main ideas from David Harvey, Jim McGuigan, and Wendy Brown. in explaining phenomena in various dimensions

The results of the study found that state welfare cards It is a concrete welfare system that is consistent with neoliberal principles in many dimensions. Reducing the burden on the government and reducing the welfare that people should receive, and instead allowing people to take more responsibility for their own lives. Including stimulating and supporting liberal market methods to expand and spread to all sectors of society. It starts with creating new meaning. Diminish the meaning of poverty Dissolving time and time creating a self-reporting system development of screening technology as well as creating specific spaces that permeate everyday life through various goods and services that clearly support the principle of short-term circulation of goods of capitalism. All show the connection of neoliberal principles to poverty management in the country. In the end, whole process It has become a set of ideas that reinforces the idea of looking at poverty in a new way. The poor or rights recipients are only obliged to accept and adapt to this change without any choice. In exchange for being counted in the system, therefore being poor today It is not only about having an objective state through the handling of objects around us. But the state welfare card It has stimulated people to perceive the subjective meaning as well. Self-evaluation according to the

qualifications set by the state Poverty in this sense Therefore, it is a process that creates awareness of oneself and the objects around one's body that make the meaning of poverty more clear.

Keywords: Poorcard, Welfare, Neoliberalism

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “เสรีนิยมใหม่” ซึ่งเป็นระบบสถาปนาอุดมการณ์เสรีนิยมที่สนับสนุนความเป็นปัจเจกบุคคล ตลาดเสรี รัฐถูกจำกัดบทบาทและเอื้อให้ออกชนเข้ามามีกรรมสิทธิและเพิ่มบทบาทความสามารถในการแข่งขัน ขณะเดียวกันก็ละเลยความเท่าเทียมกันทางสังคม มุ่งเน้นการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่ส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันอย่างเสรี (Harvey, 2005) ประเทศไทย ถือเป็นหนึ่งประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนี้ อิทธิพลจากระบบทุนนิยมที่มีกลไกตลาดเป็นตัวขับเคลื่อน ทำให้เกิดการแข่งขันโดยมีรัฐไทยทำหน้าที่ส่งเสริมธุรกิจในประเทศผ่านกองทุนกู้ยืมต่าง ๆ ซึ่งแน่นอนว่ารัฐเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แข่งขันกันอย่างเสรีบนตลาดเสรีแต่ไม่ใช่ทุกคนที่จะเข้าถึงโอกาสนั้นได้อย่างเสรี (พรทิพา แพงเพชร, 2559)

ภายใต้หลักการเสรีนิยมใหม่ การแข่งขันเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ที่ได้เปลี่ยนการนิยามความหมายให้เป็นเพียงผู้กระทำในระบบตลาด ทำให้พลเมืองกลายเป็นลูกค้า ทำให้ระบบประชาธิปไตยกลายเป็นรูปแบบของการซื้อขายสิ่งเดียวที่จะรักษาหลักการของเสรีนิยมใหม่ได้ คือ ความคิดที่ว่า “ระบบตลาด” จะนำไปสู่การจัดสรรผลประโยชน์อย่างมหาศาล ที่ผ่านมา พวกเราต่างทำการผลิตซ้ำความคิดเหล่านี้ และถูกทำให้เชื่อว่า ความร่ำรวยและความสำเร็จเป็นเรื่องที่ต้องจัดสรรเอง โดยในมิติของแรงงาน การว่างงาน เป็นเรื่องที่บุคคลกระทำตัวเอง โดยไม่ต้องสนใจเรื่องโครงสร้าง เพราะการว่างงาน เป็นเรื่องของความสามารถที่ไม่เพียงพอเป็นความพยายามที่ไม่ถึง หากคุณต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดี คุณมีหน้าที่ในการหาหนทางในการสะสมทุนและแข่งขันในระบบตลาดเพื่อแย่งชิงกำไรจากผู้ประกอบการคนอื่น ๆ แนวคิดเช่นนี้ ส่งผลมายังแนวคิดในการจัดสรรสวัสดิการสังคมให้กับประชาชนสังคม เพราะหลักการเสรีนิยมใหม่ ความพยายามควบคุมของรัฐถือเป็นการคุกคาม การควบคุมตลาดและการจัดเก็บภาษีจำเป็นต้องลดลง บริการสาธารณะจะต้องถูกแปรรูปให้ไปอยู่ในมือของเอกชน การต่อรองของสหภาพแรงงาน ถูกมองเป็นเรื่องของการบิดเบือนระบบตลาดและเป็นการทำลายระบบการแบ่งชนชั้นโดยธรรมชาติระหว่างผู้ชนะและผู้แพ้ (จักรพล ผลละออ, 2560)

การให้รัฐแบกรับภาระให้น้อยลงและรัฐจะต้องลดสวัสดิการที่ประชาชนพึงได้และหันไปให้ประชาชนรับผิดชอบชีวิตของตนเองให้มากขึ้น รวมทั้งกระตุ้นและสนับสนุนวิธีการตลาดเสรีนิยม เพื่อให้รัฐสามารถสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพและมีความคุ้มค่ากับต้นทุนที่ได้ลงทุนไปตามหลักการของตลาดเสรี โดยอิทธิพลทางความคิดนี้ ได้ขยายออกไปและแพร่กระจายไปทุกภาคส่วนของสังคม ซึ่งแนวคิดเสรีนิยมใหม่นั้น ไม่ได้เข้ามามีอิทธิพลในระบบสวัสดิการจากการที่รัฐเป็นคนกำหนดขึ้นเท่านั้น แต่ระบบโลกยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่คอยมากำหนดหรือกำกับทิศทางนี้ด้วย ซึ่งทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบุคลากรที่ในสายสวัสดิการสังคมต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้อยู่รอดให้ได้ในระบบ โดยจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นขององค์กรธุรกิจหรือเครือข่ายของทุนที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในการหาตลาดและกลุ่มเป้าหมายของตนเอง มีการจัดการโครงสร้างภายในที่เน้นการจัดการที่มุ่งผลผลิตผ่านการอาศัยตัวชี้วัดต่าง ๆ เป็นเป้าหมาย มากกว่าที่จะมุ่งให้บริการสาธารณะหรือตอบสนองความต้องการของชุมชน ทำให้สถาบันทางสังคมในปัจจุบันมีการดำเนินการไม่แตกต่างไปจากบริษัท ไม่ว่าจะในรูปแบบการจ้างงานที่ยืดหยุ่น การขยายสาขาพื้นที่ให้บริการเพื่อกระจายสินค้าและบริการ เป็นต้น ในแง่หนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า สถาบันทางสังคมหลายแห่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับทุนในเศรษฐกิจจริงเพราะความสัมพันธ์ภายในองค์กร รวมถึงทำเลที่ตั้งของสถาบันล้วนถูกกำหนดขึ้นมาโดยความต้องการของทุนที่จะเคลื่อนย้ายไปหาแหล่งใหม่ที่ให้กำไรสูงสุด อิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ จึงเป็นแนวคิดที่ได้สร้างให้เกิดชุดความคิดที่สำคัญของการทำให้ทุกอย่างเป็นสินค้าและเงินเท่านั้นที่จะเข้าถึงสิ่งนั้นได้ สิ่งนี้เอง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อกลุ่มคนจนเพราะทำให้โอกาสในการเข้าถึงสิ่งต่าง ๆ ยิ่งไกลออกไป คนจนต้องทำงานหนักมากขึ้น เพื่อแลกกับค่าแรงที่ไม่เป็นธรรมและความไม่เป็นธรรมนั้น ก็เป็นสิ่งที่ต้องจ่ายยอมเพราะเป็นเสียงของคนกลุ่มใหญ่ที่หลายคนไม่ได้ยิน

ระบบพิสูจน์

ระบบการพิสูจน์ตัวตน แม้จะเป็นกระบวนการที่มีมานานทั่วโลกภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน แต่ก็ยังเป็นระบบที่ถูกถกเถียงอย่างมากเช่นกัน จากความไม่ลงรอยในวิธีคิดที่มีต่อการจัดการประชากรกลุ่มต่าง ๆ ดังที่ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2560) ได้กล่าวไว้ว่า “รัฐไทย ใช้หลักตรรกะ 2 ประเภทในการควบคุมประชากร คือ หลักตรรกะทางเศรษฐกิจ/ตลาด และหลักตรรกะทางการเมือง แต่การเลือกหลักตรรกะใด กลับไม่เคยถูกวางอยู่บนมาตรฐานเดียวกัน หากแต่มีความลักลั่นเสมอมา” เช่นเดียวกันในงานของ Neha Garg (n.d.) ได้ระบุไว้ว่า การจัดจำแนกประเภททางสังคมโดยนัยแล้ว เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ 2 ความหมาย คือ Classification ในความหมายแรก คือ การจัดจำแนกกลุ่มคนออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ และความหมายที่ 2 เป็นเรื่องของขั้นตอนในการจัดการสิ่งต่าง ๆ ออกตามความแตกต่างของกลุ่มคนที่ถูกจัดจำแนกไว้ในความหมายแรกเป็นสิ่งที่สะท้อนความคล้ายคลึงหรือความสัมพันธ์และการแสดงออกเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวของคุณสมบัติบางอย่างที่คนกลุ่มหนึ่ง ๆ ดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายของบุคคล ผนวกกับการตั้งเอาสากลทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้การจัดจำแนกมีบัญชีหรือหลักฐานที่ชัดเจนและเพียงพอ (บัญชี/หลักฐานในที่นี้ หมายถึง ข้อมูล สถิติ การสำรวจต่าง ๆ ฯลฯ) เกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ตามการจัดจำแนกนี้ อาจมีความแตกต่างกันไปตามหลักตรรกะวิทยาศาสตร์ ตามการพิจารณา ตามดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนผู้มีอำนาจทางสังคม ในแง่ที่ว่าลักษณะต่าง ๆ ที่เลือกจะถูกนำไปเป็นกรอบคิดพื้นฐานของการจัดระเบียบความรู้ของคนในสังคมด้วยเมื่อหันกลับมาพิจารณาถึงระบบการพิสูจน์ตัวตนผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ความสลับซับซ้อนที่แตกต่างไป คือ การเริ่มต้นหยาบกมิติตความยากจนที่มีทั้งความเป็นนามธรรมและความเป็นรูปธรรมผนวกรวมเข้าไว้ด้วยกัน ความเป็นนามธรรม คือ ความรู้สึกและการรับรู้ของประชาชนที่ต้องทำความเข้าใจว่า คนจนตามการนิยามคืออะไร จากแต่เดิมความยากจนอาจถูกมองผ่านความเพียงพอของรายได้ต่อรายจ่ายและหนี้สิน บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ชีวิตความเป็นอยู่โดยรวมเมื่อเทียบกับคนอื่น ความห่างไกลของพื้นที่และอีกมากมาย ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นความรู้สึกยากจนแบบหนึ่งที่ประชาชนรับรู้ แต่เมื่อมีเกณฑ์/เงื่อนไขที่รัฐกำหนดขึ้นมา สิ่งที่เกิดขึ้น คือ รัฐได้ทำให้คนเหล่านั้นต้องหันมาพิจารณาและทำความเข้าใจกับตนเองว่า เป็นคนจนตามเงื่อนไขหรือตามมาตรฐานที่รัฐวางไว้หรือไม่ ส่วนความเป็นรูปธรรม ยังใช้หลักตรรกะทางเศรษฐกิจและการตลาด ในมิติของรายได้ รายจ่าย หนี้สินและการครอบครองทรัพย์สินและจากความซ้อนทับกันของ 2 มิตินี้ ที่ทำให้คนจนจำนวนมากตกหล่นจากระบบไปหลายล้านคนพร้อมกับดึงเอาคนที่ไม่ได้ยากจนจริง ๆ เข้ามาในระบบและถูกนับว่าเป็นคนจนตามการนิยาม

การพิสูจน์ผ่านการลงทะเบียน เป็นกระบวนการที่ช่วยทำให้รัฐระบุชนชั้นของคนได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น และมีความสำคัญอย่างมาก เพราะต้องถูกพิจารณานับตั้งแต่ว่า “ใครคือผู้เขียน” “ต้องเขียนอย่างไร” “ใครต้องเรียนรู้” “ใครต้องเตรียมเอกสาร” “ต้องเรียงลำดับอย่างไร” (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2561) สิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องที่ประชาชนต้องเรียนรู้และจัดการ เป็นความรู้ชุดใหม่ที่ถูกรับรู้ในที่สุด และท้ายที่สุด ระบบการพิสูจน์ ได้กลายเป็นการซ้ำเติมความยากจนและคนจนในสังคมไทย โดยเฉพาะเมื่อการพิสูจน์ตามเงื่อนไขไม่สอดคล้องกับบริบทความเป็นจริงอย่างตรงไปตรงมา หากแต่เป็นการสะท้อนให้เห็นกระบวนการเชื่อมโยงคุณลักษณะของตัวตนให้สอดคล้องการช่วยเหลือที่มีเท่านั้น ผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จึงต้องเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอด และบอกเล่า “ความจริง” (Truth) ที่ตรงกับระบบของคิดของรัฐ (Mindset) ได้ เป็นความจนที่ต้องได้รับการพิสูจน์ ทำให้บัตรสวัสดิการในแง่หนึ่ง ไม่สามารถสะท้อนได้ว่าใครคือผู้ที่จนที่สุดได้จริงการเล่าเรื่องความยากจนไม่ใช่แค่จำนวน แต่ต้องสามารถบอกได้ว่ากว่าจะได้รายได้ นั้นมา ต้องผ่านความยากลำบากแค่ไหน และต้องใช้เงินจำนวนนี้เพื่อเลี้ยงดูใครบ้าง เป็นต้น เพื่อให้เจ้าหน้าที่รัฐประเมินให้ผ่านไปสู่ขั้นต่อไปได้ ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลใดที่ไม่สามารถให้ข้อมูลเพิ่มเติมได้ ก็อาจจะต้องมีความ

มั่นใจว่า ข้อมูลพื้นฐานที่เป็นคุณลักษณะตามที่รัฐระบุ เป็นไปได้กำหนด พร้อมให้สุ่มตรวจได้ และต้องพร้อมกับการโดนคัดออก หากไม่ได้รับการอนุมัติเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญ/ระบบ

อย่างไรก็ตาม ภาวะที่เกิดขึ้นนี้ หากนำไปอธิบายผ่านมุมมอง Moral Hazzard⁴ แล้ว จะพบว่า การจัดสวัสดิการลักษณะนี้ เป็นการจัดสวัสดิการที่ไม่ได้อยู่บนฐานความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล แต่เป็นเรื่องของการต่อสู้ในชีวิตประจำวันระหว่างปัจเจกบุคคล ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมที่มีการจัดสรรผลประโยชน์สวัสดิการน้อย จะพบว่าประชาชนก็จะมีแนวโน้มที่จะใช้ความพยายามเพื่อแสดงออกในทางที่เฉพาะเจาะจงเพื่อให้ได้มาทำให้สวัสดิการนั้น ๆ จำเป็นต้องอาศัยการใช้เรื่องเล่า (Story telling) มากกว่าสังคมที่มีสวัสดิการอย่างเพียงพอ และในขณะเดียวกัน ในสังคมที่ประชาชนมีความเข้าใจว่าสวัสดิการเป็นเรื่องของสิทธิ การต่อสู้ในลักษณะดังกล่าวก็จะต่ำลงเช่นกัน ดังนั้นแนวคิดเรื่องความอันตรายทางศีลธรรม หรือ Moral Hazzard จึงไม่สามารถอธิบายเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ได้อย่างเพียงพอ หากไม่นำเงื่อนไขของบริบท การเรียกร้องความสนใจทางสังคมเพื่อเข้าไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ, ผู้คน และความไม่เท่าเทียม เข้าไปร่วมในการพิจารณาด้วย (Sustarum Thammaboosadee. 2023: 370-371) การต่อสู้ในระบบสวัสดิการ จึงเป็นกลไกที่จำเป็นที่เมื่อเทียบกับการต้องถูกคัดออก (Exclude) จากระบบหรือการตกเป็นกลุ่มที่ไม่ถูกนับแล้วจะถือเป็นเรื่องที่ยากลำบากกว่าในอนาคต หากมีการช่วยเหลือช่วยเหลือในเฟสต่อไป หรือมีโครงการอื่น ๆ เกิดขึ้นในอนาคตและต้องใช้ฐานข้อมูลบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นฐานตั้งต้น ตัวอย่างสนับสนุนของสถานการณ์นี้ เห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อสถานการณ์โควิดผ่านพ้นไป หลายหน่วยงานต้องทำการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบทั่วประเทศ และต้องอาศัยการคัดกรองข้อมูลผ่านการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งผลที่ออกมา ก็พบว่า มีผู้ตกหล่นจากระบบเป็นจำนวนมาก อีกทั้งข้อมูลที่ได้มา ยังสะท้อนว่าบุคคลที่ได้รับสิทธิไม่ได้เป็นอยู่ที่ยากจนหรือไม่ได้ต้องการรับความช่วยเหลือในช่วงการระบาดของโควิด-19 หรืออีกตัวอย่างหนึ่งในปัจจุบันคือ โครงการเงินดิจิทัลวอลเล็ตที่รัฐบาลต่างประเทศคาดว่าจะแจกเงินให้กับประชาชนเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและจะใช้ฐานข้อมูลจากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในการแจกจ่าย เป็นต้น

เทคโนโลยี การตามหา “ความจนแบบชี้เป้าได้”

การพิสูจน์ตัวตนและระบบการลงทะเบียน ที่เป็นกระบวนการประเมินผลได้และผลเสียในมิติแรก เป็นด่านแรกก่อนไปสู่ขั้นตอนอื่น โดยหลังจากขั้นตอนการลงทะเบียนแล้ว ข้อมูลชุดใหญ่จะถูกนำมาจัดการผ่านนวัตกรรมทางเทคโนโลยีถูกพัฒนาขึ้นในนาม TPMap หรือ Thai People Map and Analytics Platform คือ เครื่องมือเชิงนโยบายที่ช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน จุดเริ่มต้นของเครื่องมือดังกล่าวมาจากพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ที่ต้องการทราบว่าใครคือคนจน คนจนอยู่ที่ไหน จึงได้ประสานกับสภาพพัฒนาฯ ทำให้สภาพพัฒนาฯ เริ่มพัฒนา TPMap ในปี 2560 TPMap จึงเป็นระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่ที่ใช้ระบุปัญหาความยากจนและความต้องการการพัฒนา ตั้งแต่ระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ท้องถิ่น จังหวัดและประเทศ นับเป็นเครื่องมือเชิงนโยบายแรกของประเทศที่สามารถระบุกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาได้ทั้งครัวเรือนและบุคคล

TPMap จึงถูกกล่าวว่าเป็นเครื่องมือที่จะตามหา “ความจนแบบชี้เป้าได้” เพราะสามารถใช้ระบุปัญหาความยากจนในระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ท้องถิ่น / ท้องที่ จังหวัด ประเทศหรือปัญหาความยากจนรายประเด็น ซึ่งทำให้การแก้ปัญหาตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น และสามารถออกแบบนโยบายโครงการในการแก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการหรือสภาพปัญหาได้ สามารถระบุได้ว่าคนจนนั้นอยู่ที่ไหน มีปัญหาในมิติอะไรบ้าง ผ่านการอาศัย

⁴ Moral Hazzard อธิบายความหมายผ่านงานของษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี ซึ่งผู้เขียนตีความว่าเป็นอันตรายบนศีลธรรม อันเป็นสภาวะการณที่มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกิดแรงจูงใจในการสร้างภาวะเสี่ยงภัยให้กับตนเองเพิ่มขึ้น

ข้อมูลจากหลายแหล่งมายืนยันซึ่งกันและกัน โดยในปัจจุบันใช้สมมติฐานว่าคนที่ได้รับการสำรวจว่าจน (survey-based) และยังมีมาลงทะเบียนว่าจนอีกด้วย (register-based) น่าจะเป็นคนจนเป้าหมายที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน ดังนั้น TPMAP จึงตั้งต้นโดยใช้ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) จากกรมการพัฒนาชุมชน และข้อมูลผู้ลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐจากกระทรวงการคลังมายืนยันซึ่งกันและกันหรืออีกนัยหนึ่ง "คนจนเป้าหมาย" ใน TPMAP ก็คือ คนจนใน จปฐ. ที่ไปลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐ

TPMAP สามารถวิเคราะห์ข้อมูลคนจนจากหลายแหล่ง ซึ่ง Data Integration ทำให้ทราบข้อมูลคนจนที่ใกล้เคียงกับความจริงที่สุด สามารถระบุได้ว่า "คนจนเป้าหมาย" มีปัญหาอะไรบ้างในแต่ละมิติจากข้อมูลจำนวนคนในครัวเรือนยากจน ที่ตกตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ในแต่ละมิติ โดยตัวชี้วัด จปฐ. ที่นำมาใช้ในการคำนวณดัชนีความยากจนหลายมิติ (MPI) สามารถระบุกลุ่มที่ต้องช่วยเหลือเร่งด่วนได้รวดเร็วและชัดเจนมีรายงานเชิงแผนที่ แสดงความยากจนใน 5 มิติ ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพด้านความเป็นอยู่ด้านการเข้าถึงบริการภาครัฐและด้านการเงิน ระบบ TPMAP (การจัดการข้อมูล) จึงเป็นเทคโนโลยีที่ทำให้เป็นกลไกของการค้นหาและทำให้เชื่อว่า เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ไขความยากจนได้อย่างตรงไปตรงมา จำนวนและตัวเลขที่ปรากฏสะท้อนความเป็นธรรมชาติของการช่วยเหลือความจนอย่างไร้อคติ ปราศจากการตีความจากมนุษย์ และอยู่ในฐานะของ "สิ่งใหม่ และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างมาตรฐานแบบชี้เฉพาะ (Standardization) ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีและความจนนี้ มีหน้าที่ที่ชัดเจนอยู่ 3 ประการ ได้แก่ หน้าที่ในการตามหาความยากจนและคนยากจน หน้าที่ในการคัดแยกความยากจนและคนยากจน และหน้าที่ในการแก้ไขความยากจน ข้อมูลที่ถูกถ่ายโอนลงสู่กลไกทางเทคโนโลยี เสมือนเป็นคำตัดสินเพื่อชี้ขาด การทำงานของอัลกอริทึมถือเป็นคำวินิจฉัยที่จะบอกว่าใครคือผู้ที่ถูกเลือก และใครคือผู้ที่ถูกคัดออกจากระบบ เทียบกับแค่เดิม ระบบเอกสารที่ถูกเขียนและส่งให้เจ้าหน้าที่ที่อาจจะมีอคติปะปน หลายครั้งที่ประชาชนต่างกล่าวว่า "เพราะเจ้าหน้าที่กรอกรายละเอียดผิด ให้ข้อมูลผิด" มาในสมัยนี้ เรากลับได้ยินแต่คำว่า "ระบบมันไม่อนุมัติ"

ความไม่อนุมัตินี้ เป็นอีกกลไกหนึ่งที่ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐ เสมือนว่าหายไประบบการทำงาน เมื่อมีข้อมูลใดที่ขาดหายไปและการโทษว่าเป็นเรื่องของระบบดูเหมือนว่าจะทำให้การปะทะจุดจบไปและทำให้ประชาชน ต้องกลับไปจัดการด้วยตัวเองเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแทนที่จะโยนให้เจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการอ้างอิงแนวความคิดของเดวิด ฮาร์วี ที่ระบุไว้ตอนหนึ่ง คือ Technology, work and Human Disposability เป็นการมองว่าในโลกเสรีนิยมใหม่รัฐมีความเชื่อว่าเทคโนโลยีเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาทุกสิ่งได้ ทั้งยังนำไปสู่การคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ วิธีการใหม่ และนำไปสู่การจัดองค์กรในรูปแบบใหม่ จนทำให้กระแสความคิดนี้ ขยายพรมแดนไปสู่พื้นที่ของรัฐโดยปริยาย การนิยามความหมายของเทคโนโลยีในฐานะที่เป็นกระบวนการตามธรรมชาติที่นำมาสร้างผลผลิตให้กับมนุษย์ จนลืมนึกไปว่า แท้จริงแล้ว สิ่งที่แฝงตัวอยู่ในระบบความคิดนี้มันกำลังกลายเป็นวังวนใหม่ของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจาก (Building Block) ที่ต่อเติมไม่สิ้นสุด อาทิเช่น การลงทะเบียน, TPMAP, เครื่องรูดบัตร, ระบบลงทะเบียน, แอปพลิเคชัน ฯลฯ ที่แตกแขนงออกมาเพื่อที่จะคำนวณและวัดค่าความยากจน โดยจะสังเกตได้ว่า ที่ผ่านมานี้ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงการแตกแขนงของเทคโนโลยีที่มาจากระบบการแก้ไขความยากจนด้วยบัตรคนจนมากนัก ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว เทคโนโลยีเหล่านี้ มีมูลค่าของการลงทุนอย่างมหาศาล

อย่างไรก็ดี ในการศึกษาครั้งนี้ แม้จะไม่ได้ลงลึกถึงกลไกของเครื่องมือที่นำมาใช้ในการคัดกรองแต่ภาพของผลลัพธ์ที่แสดงให้เห็นถึงผลกระทบต่อผู้คนภายใต้โครงการได้แสดงรูปธรรมของการตอกย้ำกระบวนการสร้างความจนให้เป็นวังวนอย่างไม่รู้จบ ซ้ำร้าย กลไกของระบบ ผู้เชี่ยวชาญและเทคโนโลยีที่ถูกสร้างขึ้น ยังมีส่วนในการคัดผู้ที่ไม่ถูกเลือกตามการนิยามให้หลุดออกจากระบบได้อย่างง่ายดาย เมื่อผ่านขั้นตอนของการพิสูจน์สิทธิและการนำข้อมูลเข้าสู่กลไกทางเทคโนโลยี ได้สร้างให้เกิดความชี้เฉพาะให้เกิดขึ้นกับผู้คนโดยปราศจากเงื่อนไขทางเทศะและเวลา หลายข้อถกเถียง

ที่เกิดขึ้น คือ การชวนซื้อให้เห็นถึงความชอบธรรมของกฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่าง ๆ การกำหนดพื้นที่ใช้จ่ายการกำหนดรูปแบบการใช้จ่าย การกำหนดคณะทำงานผู้พิจารณา การกำหนดหลักฐานประกอบ การกำหนดขั้นตอนการยื่นเรื่อง การกำหนดรูปแบบการให้ การให้สวัสดิการช่วยเหลือคนจนในสังคมไทย และอีกมากมาย โดยทั้งหมดนี้ อาจจะยังไม่มี ความรอบด้านมากพอ และอาจเป็นการทำงานที่ละเลยการมองความยากจนในมิติที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในแต่ละ พื้นที่มากพอ อีกทั้ง หลักเกณฑ์การรับสิทธิ ยังมีช่องว่างของการเข้าถึงสิทธิได้ง่ายมากขึ้น หากไม่มีระบบคัดกรองข้อมูลที่ดีและละเอียดพอ ซึ่งนักสวัสดิการและนักวิชาการหลายท่าน ยังเกิดข้อสงสัยว่า แท้จริงแล้ว แทนที่บัตรคนจน จะถูกนำไปใช้เป็นโครงการเพื่อแก้ไขความยากจนให้ลดน้อยลงแต่กลับมีส่วนทำให้ความยากจนเทียมที่เกิดขึ้นจากผู้มองเห็น โอกาสต่าง ๆ เข้าสู่การเป็นคนจนได้ง่ายขึ้นหรือไม่ และส่วนนี้เอง ที่กำลังเป็นอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต กับการจัดสวัสดิการแบบเฉพาะเจาะจงในสังคมไทย

แทรกซึมชีวิตประจำวันและกำหนดพื้นที่เฉพาะ

นอกเหนือจากการระบุตัวตนว่าใครคือคนจนหรือไม่จน การนิยาม ยังส่งผลมาถึงเงื่อนไขเฉพาะที่ฝ่ายผู้รับผลประโยชน์ต้องดำเนินการด้วย หนึ่งในนั้น คือ การสร้างพื้นที่เฉพาะที่เป็นเงื่อนไขเฉพาะของผู้ถือบัตร การกำหนดพื้นที่ใช้จ่าย กำหนดการใช้จ่าย (ห้ามซื้อแอลกอฮอล์และของมีเมา เป็นต้น) รูปแบบการใช้ (สะสมไม่ได้) ยิ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการคัดแยกกลุ่มคนที่ชัดเจนขึ้น อย่างน้อย ก็ทำให้เห็นคนกลุ่มนี้ได้ง่ายขึ้นว่าใครคือคนที่สังคมรับรู้ว่ายากจนจากการเดินเข้าไปในพื้นที่ที่มีการติดป้ายทางสังคม (Label) กับพื้นที่ร้านและสินค้าต่าง ๆ

อีกนัยหนึ่ง วิธีปฏิบัติของผู้ถือบัตรเองในฐานะของผู้บริโภค เมื่อเข้าสู่กระบวนการ พฤติกรรมที่แสดงออกก็กลับเป็นการยืนยันการตีตราในอีกทางด้วยเช่นกัน จากเงื่อนไขที่บีบรัดว่าต้องซื้อสินค้าที่ห่อได้และยังการเลือกซื้อสินค้าที่ถูกคัดเลือกกว่าเป็นสินค้าในกลุ่มที่รองรับเฉพาะคนถือบัตรคนจนแล้ว ยิ่งทำให้เห็นภาพของกระบวนการนี้ชัดเจนขึ้นไปอีก จนกลายเป็นความเคยชินให้กับผู้รับประโยชน์ เป็นการฝังการรับรู้ความหมายของความยากจนผ่านสินค้าอุปโภคและบริโภคประเภทต่าง ๆ ซึ่งผู้ได้ประโยชน์อย่างนายทุนและผู้ประกอบการ ต่างก็ยินยอมพร้อมใจที่จะเหยียบย่ำสินค้าชนิดต่าง ๆ เข้าสู่กระบวนการนี้ เพื่อแลกกับมูลค่าการใช้สอยของคนชั้นล่างที่กำลังถาโถมมาอย่างมหาศาลและเป็นการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจได้อีกต่อเนื่องและแม้จะมีการกำหนดเงื่อนไขของผู้ประกอบการที่จะเข้าร่วมโครงการว่าจะต้องเป็นผู้ผลิตที่จำหน่ายสินค้า 3 กลุ่ม ได้แก่ สินค้าอุปโภคบริโภค สินค้าเพื่อการศึกษาและสินค้าวัตถุดิบเพื่อเกษตรกรรม ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้บริโภคและต้องยอมลดราคาจำหน่ายส่งสินค้าอุปโภคบริโภค เพื่อให้ร้านค้าธงฟ้าประชารัฐสามารถจำหน่ายปลีกสินค้าได้ในราคาประหยัดต่ำกว่าราคาปกติ ร้อยละ 15-20 และสำหรับสินค้ากลุ่มอื่น ๆ ต้องมีการลดราคาจำหน่ายตามความเหมาะสมซึ่งกรมการค้าภายในจะพิจารณาต่อไปและมีระบบการจำหน่ายและจัดส่งสินค้าทั่วประเทศให้ร้านค้าส่งหรือร้านค้าปลีกได้โดยตรง

“ตอนนี้ร้านค้าธงฟ้าประชารัฐ ถือว่าเป็นร้านค้าสำหรับคนจนไปแล้ว เพราะมีสินค้าน่าราคาถูก มาให้ผู้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐกว่า 11 ล้านคนได้เข้าไปซื้อสินค้า ซึ่งผมกำลังจะปรับโฉมร้านค้าธงฟ้าประชารัฐเป็นร้านดีเซลคาร์ชอปที่ขายสินค้าน่าราคาถูกให้กับคนไทยทุกคน โดยจะจัดให้มีมุมสินค้าธงฟ้าอยู่ในทุกร้าน ซึ่งมุมธงฟ้านี้ จะมีสินค้าที่ประสานจากผู้ผลิตจัดส่งมาให้ และมีราคาถูกกว่าท้องตลาดทั่วไป คนมีบัตรหรือไม่มีบัตรก็มาซื้อได้ ซึ่งจะช่วยลดค่าครองชีพได้อย่างถาวร”⁵

สนธิรัตน์ สนธิจิรวงศ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์

⁵ MGR Online. (2561). “สนธิรัตน์” บั๊นร้านธงฟ้าเป็นร้านขายของถูกถาวร จีบ “ยูนิลีเวอร์-สหพัฒน์” ผลิตสินค้าบ๊อน.

ยิ่งในยุคปัจจุบัน อัตราการบริโภคภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ มีลักษณะที่เน้นการบริโภคที่รวดเร็ว สอดรับระบบการช่วยเหลือแบบชั่วคราวเดือนละ 200-300 บาท/เดือน ที่เน้นให้นำไปใช้สอยทุกเดือนเพราะไม่ได้เป็นการให้แบบเงินออม สะสมไม่ได้ ฉะนั้น เมื่อได้รับเงินมาแล้วก็ต้องวางแผนต่อทันทีว่าจะต้องซื้อของอะไรกลับไป เพื่อไม่ให้เสียเวลาในการเดินทางมาอีก ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ได้มาเฉพาะเพียงผู้ที่ได้รับสิทธิ หากครอบครัวนั้นมีผู้นำครอบครัวได้รับสิทธิคนเดียว เช่น หากผู้นำครอบครัวเป็นผู้ชายได้รับสิทธิ ก็จะพากรรามาด้วย เพื่อให้เป็นผู้นำเงินไปใช้จ่ายซื้อของเข้าบ้าน เป็นการหยิบยกการตัดสินใจให้กับผู้หญิง เป็นคนเลือกซื้อของใช้ต่าง ๆ เข้ามา ผลจากการสอบถามครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด พบว่า กลุ่มคนที่ถือบัตรนี้ในเขตชนบทมีการเลือกซื้อและใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในสินค้าที่อยู่ในหมวดหมู่ของการดำรงชีวิตเป็นหลัก โดยเฉพาะผงซักฟอก ในกรณีที่ผู้หญิงเป็นผู้ให้ข้อมูลและน้ำมันพืช ที่ถูกตอบมากที่สุด ซึ่งเมื่อสอบถามถึงสาเหตุก็พบว่า 2 สิ่งนี้ เป็นสิ่งที่คิดว่าซื้อยากและสิ้นเปลือง เสื้อผ้าที่ต้องซักทุกวัน และน้ำมันพืชที่ต้องใช้ทำกับข้าวในแต่ละมื้อ ซึ่งเงินจำนวน 200-300 บาทที่ได้มาจากบัตรสวัสดิการ สามารถซื้อได้เพียงเท่านั้น หากต้องการสิ่งใดเพิ่มเติมก็ต้องจ่ายเงินซื้อเพิ่มเอา หลายครอบครัว จากการสังเกต ไม่ค่อยมีเครื่องใช้อุปโภคบริโภคมากนัก ของกินที่มีอยู่ในครัวเรือน ส่วนใหญ่ก็เอามาจากการเก็บตามท้องไร่ท้องนาและเส้นทางระหว่างการกลับบ้าน ไม่มีการซื้อเพื่อเก็บตุน แต่จะมีบางครัวเรือนที่ปลูกข้าว และมีข้าวสารตุนไว้ แต่ก็พบไม่มากนัก แสดงให้เห็นจากตัวอย่างคำให้สัมภาษณ์

“หลัก ๆ ที่ซื้อมา ก็ของกินก่อน ไข่มันอยู่นาน นี้อะไม่ออก ก็กินไข่เจียว ไข่ดาว ไม่ต้องไปซื้อ บางช่วงขึ้นไป 4 บาท ซื้อไม่ไหว ซื้อทีก็ซื้อแค่ไม่กี่ใบเอาเท่าที่จำเป็น พวกของใช้ต่าง ๆ จะซื้อน้อยกว่า หลัก ๆ จะเลือกของกินก่อน”

ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 7.⁶ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2566

“หลัก ๆ คือ เอาแค่ข้าวสาร กับของกินเล็กๆ น้อย เพราะไม่ค่อยมีคนอยู่บ้าน ต่างคนต่างทำงานกันหมด เงินมันได้มา 300 บาท เดือนแรกๆ ก็เอาไปซื้อของกินหลักๆ ก่อน เหมือนข้าวสาร เราไม่ได้ปลูก กับข้าวยังหาเองได้ คิดแค่นี้”

ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 8.⁷ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2566

“หลัก ๆ มีแค่ข้าวสาร มาฆ่า ไข่ไก่เลย จำเป็นเลย เวลาไม่มีเงิน เงินไม่พอ 3 อย่างนี้อยู่แล้ว เราบ้านอยู่ไกลจากร้านค้าด้วย หาอะไรกินก็ยาก เลยเอาของทีกินที่จำเป็นก่อน เราคงอยู่เยอะ รายได้ก็หายาก เราคิดว่าเรายากจนมาก อะไรที่จำเป็นต้องซื้อ เราเอาไว้ก่อน”

ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 10.⁸ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2566

⁶ ไม่ขอระบุชื่อ เพื่อเป็นการสงวนสิทธิของผู้ให้ข้อมูล (ตัวแทนชุมชนบ้านนาหลวง)

⁷ ไม่ขอระบุชื่อ เพื่อเป็นการสงวนสิทธิของผู้ให้ข้อมูล (ตัวแทนชุมชนบ้านผามอน)

⁸ ไม่ขอระบุชื่อ เพื่อเป็นการสงวนสิทธิของผู้ให้ข้อมูล (ตัวแทนชุมชนบ้านผามอน)

ผลตัวอย่างผลจากการสัมภาษณ์จาก 10 คริวเรือน สะท้อนให้เห็นแบบแผนของพฤติกรรมที่สำคัญอยู่ 4 ประการ ได้แก่ (1) ผู้รับสิทธิมีการวางแผนการซื้อของให้ตรงกับวันที่จะไปรับเงินเพื่อไม่ให้เสียเวลาในการเดินทางและเงินไม่สามารถสะสมได้ (2) เงินที่ได้รับจะถูกนำไปซื้อสินค้าที่มีการใช้บ่อยและหมดไว (กลุ่มสินค้าสิ้นเปลือง) (3) หากเป็นสินค้าที่ไม่จำเป็นมากจะออกเงินในส่วนตัวนั้นเอง และเป็นไปตามการพิจารณาความจำเป็นในแต่ละเดือน (4) การใช้จ่ายมักเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย

น้ำมันพืช	ผงซักฟอก	ปลากระป๋อง	ไข่ไก่	สบู	ยาสีฟัน	เครื่องปรุงรส	มาม่า	แชมพู	เกลือ
-----------	----------	------------	--------	-----	---------	---------------	-------	-------	-------

ภาพประกอบ 1

รายการสินค้าที่คริวเรือนตัวอย่างในการสัมภาษณ์ระบุว่าถูกนำไปใช้จ่ายมากที่สุด 10 อันดับ

(ที่มา: ข้อมูลการสัมภาษณ์คริวเรือนตัวอย่าง, 2562)

ในแง่ของเทคนิค กระบวนการเหล่านี้ คือ การใช้อำนาจเสรีนิยมใหม่ในการจำกัดและควบคุมที่แนบเนียน เพราะกลไกที่ปฏิบัติการ ไม่ได้ถูกกระทำผ่านพื้นที่ใหม่ แต่ใช้วิธีการติดป้ายให้กับพื้นที่ (ร้านค้า) ที่มีอยู่ด้วยเจตจำนงที่ต้องการตอกย้ำให้ภาพความไม่เท่าเทียมของมนุษย์ดูชัดเจนขึ้นไปอีกและทำให้สังคมเห็นว่าทุกคนต่างได้รับสิทธินี้้อย่างเท่าเทียมกัน คนทั่วไปสามารถซื้อของใช้ได้อย่างไร คนจนก็สามารถซื้อสินค้าในร้านได้เช่นกัน แต่ทว่า กระบวนการภายในพื้นที่เหล่านั้น กลับตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง เพราะมันเต็มไปด้วยรูปแบบของการคัดแยกความแตกต่างทางชนชั้นของคนได้อย่างชัดเจน จนท้ายที่สุดกระบวนการสร้างความจนก็จะถูกทำให้ชัดเจนขึ้นและยังมีผลให้กลุ่มทุนขนาดใหญ่มีโอกาสในการสะสมความมั่งคั่งจากการไหลบ่าของคนจนจำนวนมากที่ต้องมาใช้จ่ายสินค้าเฉพาะในหลายๆ เดือน ความน่าสนใจของประเด็นนี้ ฮาร์วี (David Harvey, 2014) ระบุว่า การเห็นที่ตั้งของร้านค้าที่เป็นเอกภาพในที่ตั้งทางทะเลเดียวกัน ขายสินค้าเหมือนกัน ไม่ได้เป็นตัวสะท้อนการแข่งขันที่เข้มข้นแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่องของการสลายทะเลและเวลาของการพัฒนาความเหลื่อมล้ำในเชิงภูมิศาสตร์ผ่านการสร้างวัฏจักรของทุนที่จะสะสมและดึงดูดกิจกรรมใหม่ๆ เข้ามาในเขตพื้นที่ จนกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เป็นพื้นที่สร้างความเป็นพลวัตของทุนที่เอื้อให้เกิดช่องทางใหม่ ๆ ในการสร้างกำไรขึ้นมา

ปรับตัวเพื่อเท่าทัน

แม้ว่ากลไกการประกอบสร้างความจนจะถูกปฏิบัติการผ่านหลายรูปแบบ แต่ในมิติของผู้รับสิทธิได้ปรากฏภาพของการปรับตัวต่อระบบได้อย่างน่าสนใจ จากภาพที่นำเสนอตามข่าวสาร ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้แย่งชิงความหมายของความยากจนของผู้ที่มารับสิทธิด้วยกัน การเทียบเคียงระดับความยากจนผ่านการให้เหตุผลว่าตนเองมีความยากจนอย่างไร ถือเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงการจัดการตนเองที่มีนัยสำคัญต่อการอธิบายและการจัดการตนเอง รวมทั้งการปรับตัวเข้าสู่โลกแห่งเทคโนโลยีผ่านการครอบครองทุนเพื่อเข้าถึงความรู้และวิธีการต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้ต่อเกณฑ์ที่รัฐวางไว้ โดยอย่างน้อย การสำรวจความยากจนต้องเป็นกระบวนการแรกที่บุคคลประเมินได้เองว่ามีส่วนไหนที่ตรงกับเงื่อนไขและส่วนไหนที่ไม่ตรง ซึ่งการตอบสนองต่อกฎเกณฑ์นี้เอง ถือเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองของรัฐที่ได้สร้างความรู้ที่มีต่อการจัดการประชากรในประเทศชุดหนึ่งให้เกิดขึ้น

ผลจากการสำรวจคริวเรือนในครั้งนี้ แสดงข้อมูลที่ยืนยันถึงการปรับตัวเพื่อแลกกับการเข้าถึงสิทธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การครอบครองทุน เครื่องมือสื่อสาร ที่อย่างน้อยจำเป็นต้องเข้าถึงเพื่อรับรู้ข่าวสารและใช้เป็นช่องทางในการ

ลงทะเบียน ที่ผ่านมา สิทธิและเงื่อนไขต่าง ๆ ของนโยบายบัตรคนจนนับตั้งแต่เฟสแรก จนถึงเฟสปัจจุบัน มีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาและทำให้เกิดปัญหาคนจนตกหล่นจากการไม่เข้าเกณฑ์จำนวนมาก ข้อมูลด้านรายได้และการครอบครองทรัพย์สิน เป็นส่วนที่ถูกสะท้อนว่ามีปัญหาต่อการเคลมความยากจนมากที่สุดเพราะแม้จะอยู่ในพื้นที่ห่างไกล แต่หลายครัวเรือนต่างก็มีที่ดินเพื่อเพาะปลูกและทำการเกษตร ซึ่งเป็นที่ดินที่ถูกส่งต่อมารุ่นสู่รุ่น บ้างก็ขายไปจนทำให้มีรายได้เกณฑ์ในปีที่รับสิทธิ

ไม่เพียงเท่านั้น ในหลายครอบครัว ยังให้ระบุว่า แต่เดิม ไม่เคยต้องมานั่งตรวจสอบข่าวสาร กลับมาต้องมาตรวจตราข้อมูลผ่านช่องทางต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมากขึ้นหรืออย่างน้อย หากไม่สามารถใช้อุปกรณ์การสื่อสารและอินเทอร์เน็ตได้ ก็จะสามารถเข้าถึงข้อมูลหรือญาติพี่น้องในการดำเนินการให้ในช่วงแรก ซึ่งถือเป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุด หากไม่สามารถลงทะเบียนได้ ก็ต้องรอรอบต่อไป ซึ่งมีความไม่แน่นอนว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงในหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขการให้เงินช่วยเหลืออย่างไร ทั้งนี้ ประเด็นที่สนใจในการติดตามข่าวสาร จากการสอบถาม คือ การเช็กจำนวนเงินว่าจะได้เท่าไร ได้วันไหน เพื่อจะได้เตรียมตัวเดินทางไปรับเงินและซื้อของเข้าบ้าน ส่วนรายละเอียดข่าวสารอื่น ๆ ก็ติดตามผ่านโทรทัศน์ ข่าวสารช่องหลัก ๆ เท่านั้น และมีแนวโน้มข้อมูลมาพิจารณาข่าวสารต่าง ๆ ในโลกออนไลน์เกี่ยวกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ก็พบว่า คำสับสนต่าง ๆ ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ได้กล่าวมาแทบทั้งสิ้น

ในกรณีหนึ่งที่พบ คือ ของคนที่ไม่สามารถเข้าถึงอุปกรณ์หรืออินเทอร์เน็ตได้ พวงกับการเป็นกลุ่มที่ต้องพึ่งพา เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ไม่รู้หนังสือ จะไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้เลย ยิ่งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากศูนย์กลางของชุมชน การติดตามข่าวสารจะรับรู้ผ่านผู้นำชุมชนหรือการบอกต่อของคนในชุมชนเท่านั้น ซึ่งเงื่อนไขนี้ นำพาให้เกิดกลุ่มคนที่เรียกว่า “ระบบนายหน้า” ขึ้น โดยค่านายหน้าในที่นี้ ไม่ได้เป็นระบบจากการบีบบังคับ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการตกลงระหว่างผู้ต้องการใช้บริการกับผู้ให้บริการ ผู้ให้ข้อมูล คือ ตัวแทนชาวบ้านและผู้นำชุมชนที่รับทราบและมองว่าเป็นเรื่องปกติ เพราะหลายครอบครัว ก็ไม่สามารถเดินทางไปดำเนินการได้ ไปแต่ละครั้งต้องใช้เวลานาน บางคนรอทั้งวัน บางคนรอครึ่งวัน และไม่กรันตีว่าจะได้รับการพิจารณาหรือไม่

“คนจน” ในยุคสมัยนี้ ปฏิเสธไม่ได้ว่าการปรับตัวเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่เพียงเกิดมาจน แต่ต้องรู้ตัวและประเมินด้วยว่าจนแบบไหน ได้อะไรบ้างและต้องทำอย่างไร เพราะความจนเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจง ไม่ได้เป็นสภาวะทั่วไปที่ต้องได้รับการช่วยเหลือ การเกิดขึ้นของบัตรคนจนในปัจจุบัน เป็นกรณีที่สะท้อนให้เห็นว่าความยากจน เป็นเรื่องที่อยู่บนความท้าทายของยุคสมัย คนจนในยุคปัจจุบัน หากจะอยู่รอดได้ จำเป็นต้องมีเครื่องมือและมีทรัพยากรที่เท่าทันกลไกของรัฐด้วยหรือเรียกว่าได้ว่า ต้องเป็นคนจนที่มีความกระตือรือร้น (Active) จึงจะสามารถเอาตัวรอดได้ อย่างน้อยต้องมีความพร้อมที่จะเข้าถึงทรัพยากรทางเทคโนโลยี ต้องมีเครื่องมือ ต้องมีอุปกรณ์การสื่อสาร ต้องมีอุปกรณ์พ่วง (Device) เป็นตัวกลางในการเข้าถึงสิทธิความช่วยเหลือต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงข่าวสาร ไม่ว่าจะ “เงินเข้าเมื่อไหร่” “มีการปรับเปลี่ยนการให้สิทธิ” อย่างไร (Law John, 2008) ยิ่งนโยบายสวัสดิการในปัจจุบัน มีแนวโน้มที่จะเป็นการหยิบยื่นการให้ความช่วยเหลือแบบชั่วคราว ไม่แน่นอน มีการปรับกฎ เปลี่ยนเงื่อนไข ตลอดจนยกเลิกยิ่งทำให้การปรับตัวที่ต้องเท่าทันกับสภาวะชั่วคราวต่าง ๆ นี้มีความจำเป็นต้องเรียนรู้ และนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นรูปธรรมหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นภาพตามบริบทนี้ ประชาชนจำเป็นต้องปรับตัวให้เท่าทัน ต้องเข้าใจการนิยามความหมาย หันมาเรียนรู้ระบบและหาวิธีการที่จะต่อรอง มีแนวทางการอธิบาย การเตรียมเอกสาร และอีกมากมายโดยมีเป้าหมายเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่ต้องการและนำไปสู่การเป็นผู้ที่ถูกรับในระบบ และท้ายที่สุด กระบวนการเหล่านี้จะเป็นคุณค่าที่สังคมส่งต่อและต่อยอดการดำรงอยู่ของระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ต่อไปไม่สิ้นสุด

ข้อเสนอแนะในการศึกษา

1. การศึกษาครั้งนี้ ได้เลือกพื้นที่การศึกษาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ โดยหลายครอบครัว ก็ไม่สามารถสื่อสารเป็นภาษาไทยได้ แต่สามารถเข้าใจในสิ่งที่คุยได้ ทำให้ต้องอาศัยคนกลางในชุมชนเป็นผู้ร่วมเก็บข้อมูลในครั้งนี้ด้วย การประสานงานลงไปในพื้นที่ หากต้องการลงพื้นที่เอง ก็อาจทำได้เพียงการพูดคุยในประเด็นเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวัน และอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร แต่หากมีคนในชุมชนที่รู้จักและคุ้นเคยพื้นที่เป็นอย่างดี จะได้รับการยอมรับมากขึ้น ในส่วนนี้เอง ที่อาจจะเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเก็บข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่ต้องอาศัยคนกลางเป็นผู้ถ่ายทอดข้อความเป็นภาษาถิ่นให้ ทำให้การซักถามในประเด็นรายละเอียดที่แตกย่อยจากคำถามหลัก อาจทำได้ไม่มาก เนื่องจากไม่เข้าใจและไม่สามารถตอบคำถามนั้น ๆ ได้ และบางคำถามอาจจะไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร จึงทำให้การเก็บข้อมูล จำเป็นต้องใช้เวลาานานกว่าปกติ ฉะนั้น หากมีการศึกษาในอนาคตในพื้นที่ห่างไกลและมีกลุ่มประชาชนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ อาจต้องมีการบริหารจัดการเวลาและประสานงานคนในพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจต่อการทำงานล่วงหน้า เพื่อไม่ให้กระทบต่อแผนการดำเนินงานที่เตรียมไว้ อีกทั้งในส่วนของการสัมภาษณ์เชิงลึก ก็อาจจะต้องปรับโครงสร้างและการใช้คำให้ง่าย ในใช้ภาษาที่ไม่ซับซ้อน ง่ายต่อการทำความเข้าใจให้ได้มากที่สุด

2. เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้างกับกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนที่ได้รับบัตรสวัสดิการจำนวน 10 ครัวเรือน เนื่องจากมีความประสงค์เพื่อนำข้อมูลเชิงลึกที่ได้มาสนับสนุนข้อสันนิษฐานในเชิงทฤษฎีว่าสอดคล้องกันอย่างไร โดยที่ยังไม่ได้อาศัยการศึกษาในเชิงปริมาณ ซึ่งหลังจากที่ทำการศึกษาเสร็จสิ้น ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาในเชิงปริมาณ น่าจะมีส่วนเติมเต็มข้อมูลในหลายๆ ส่วนที่มีความน่าสนใจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการดำรงชีวิต รายรับ รายจ่าย หนี้สิน การครอบครองทรัพย์สิน การใช้จ่ายผ่านบัตรสวัสดิการ ฯลฯ ที่หากมีข้อมูลในเชิงปริมาณ ก็จะสามารถยกระดับการอธิบายไปสู่ระดับชุมชนได้ และจะต่อยอดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของชาวบ้านในระดับที่กว้างขึ้นได้ แต่ทว่า อาจจะต้องบริหารจัดการเวลาเนื่องจากข้อจำกัดที่ได้กล่าวไปข้างต้น เพราะจากการสำรวจในครั้งนี้ ยังพบชาวบ้านจำนวนมากที่ไม่รู้หนังสือ สามารถฟังได้ เขียนได้บ้าง ซึ่งก็เป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการดำเนินงานศึกษาและหากไม่ลงไปจัดเก็บข้อมูลเอง ก็อาจทำให้คำตอบที่ได้เกิดความผิดพลาดไปจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้

3. กลุ่มที่น่าสนใจ คือ เจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญมากเพราะเป็นส่วนงานที่ต้องจัดการคนที่มาลงทะเบียนและคัดกรองคนเข้าสู่ระบบ ตรวจสอบเอกสารและสัมภาษณ์เพิ่มเติม โดยในการศึกษาครั้งนี้ ยังไม่ได้ครอบคลุมกับกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ เพราะต้องการสะท้อนให้เห็นเฉพาะการปรับตัวของผู้ที่ได้รับสิทธิเท่านั้น ซึ่งหากต้องการงานที่ศึกษาสามารถสะท้อนกลไกทั้งระบบได้ เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ถือเป็นอีกหน่วยที่สำคัญที่จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดการและการเผชิญหน้าต่อกลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้ยื่นสิทธิกระทำการ

4. ผลสืบเนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากก่อนที่จะลงสนามเพื่อเลือกสนามในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้ศึกษาได้ทำการทดสอบเครื่องมือในอำเภอแม่สะเรียง ซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ในพื้นที่ราบและมีความเป็นอยู่คล้ายสังคมเมือง ผลในการทดสอบเครื่องมือและการสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่าง ได้ปรากฏให้เห็นข้อมูลที่น่าสนใจต่อการศึกษาในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความแตกต่างของกลยุทธ์และการทำความเข้าใจกลไกต่าง ๆ ของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่มีความแตกต่างจากพื้นที่ศึกษาในตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้าชุมชนในพื้นที่สูง ผลการศึกษาพบว่า คนในพื้นที่ราบ จะมีความพยายามที่จะเข้าใจเงื่อนไขต่าง ๆ และช่องโหว่ของการให้สวัสดิการมากกว่าคนที่อยู่ห่างไกล คนเหล่านี้ เข้าใจวิธีการในการจัดการกับระบบ รู้และหาเครือข่ายในการต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิโดยไม่สนใจว่า จะเป็นคนจนตามการนิยามของรัฐ เพราะกลุ่มคนเหล่านี้จะไม่ได้แสดงตัวต่อสังคมและชุมชนรอบข้างที่ชัดเจนว่าตนเองคือ ผู้ที่ได้รับสิทธิบัตรสวัสดิการ

เนื่องจากมีกิจการค้าขาย เป็นผู้ประกอบการที่ดูแลมีฐานะมากกว่าคนอื่น ๆ สิ่งที่คุณเหล่านี้สะท้อน คือ การเตรียมเอกสารต่าง ๆ ที่รัฐกำหนด ทั้งแบบฟอร์มและเอกสารบัญชีธนาคาร เนื่องจากการค้าขายที่ผ่านมารับเป็นเงินสดและไม่เอาเงินเข้าบัญชี คล้ายกับมีวิธีการในการโยกย้ายถ่ายเทและทำให้ตัวเองมีเงื่อนไขที่ตรงกับที่รัฐกำหนดมา เมื่อถึงเวลาต้องนำเงินไปใช้ การเดินเข้าร้านธงฟ้า ไม่ได้ถือเป็นเรื่องแปลกใหม่ สามารถเดินได้ เพียงแต่อาจจะเลือกสินค้าอื่น ๆ เพิ่มเติมจากสินค้าที่บัตรกำหนดไว้

ทั้งนี้ สิ่งที่ต้องการนำเสนอ คือ ในทางสังคมศาสตร์ กระบวนการเหล่านี้ ถือเป็น การต่อรองกับระบบของรัฐในฐานะของปัจเจกชน ที่เข้าใจและเรียนรู้ เป็นการต่อสู้ ต่อรองในชีวิตประจำวันที่น่าสนใจ หากทำการศึกษาในเชิงลึกต่อไป อาจจะสามารถทำให้เห็นภาพของการจัดการตนเองที่สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ในสังคมเสรีนิยมใหม่ ไม่ได้อยู่ในฐานะของผู้ที่อ่อนด้อย แต่กลับเป็นผู้ที่พร้อมจะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบและหาวิธีการในการถ่วงดุลผลประโยชน์ และรัฐเองก็อาจจะเป็นผู้อ่อนด้อยในระบบแทนได้

สรุปผลการศึกษา

กลไกที่สำคัญของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐต่อกระบวนการสร้าง “ความจน” ล้วนแสดงให้เห็นถึงอำนาจของรัฐที่ไม่ได้มีน้อยลงหากแต่ไปแฝงตัวอยู่ในระบบตลาดอย่างแยบยล โดยให้การสอดส่อง ตรวจสอบ ความเป็นเรื่องที่มีมนุษย์ต้องการจัดการตัวเอง มนุษย์จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามการประเมินว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับตนเอง เหมือนปล่อยให้หลักเสรีดำเนินการไป ทั้ง ๆ ที่เมื่อพิจารณาแล้ว ความมีเสรีภาพดังกล่าวเป็นเสรีภาพที่ถูกครอบงำจากระบบอำนาจของรัฐที่ทำให้เราเชื่อในหลักการของการจัดการชีวิตหลายประการที่มนุษย์ต้องเป็นผู้ลงทุนเอง โดยที่รัฐจะพยายามแสดงอำนาจให้เหลือน้อยที่สุด ระบบหรือกลไกต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดการช่วยเหลือคนจนผ่านบัตรสวัสดิการที่เน้นการลงทะเบียนด้วยตัวเอง ยิ่งทำให้เห็นว่ารัฐกำลังทำหน้าที่เพียงแค่นำหน่วงหน่วงความช่วยเหลือให้ การตอบรับเป็นเรื่องที่มนุษย์ต้องตัดสินใจเอง

การเลือกรับบัตรสวัสดิการที่เปิดช่องให้เกิดการไหลบ่าของคนที่ไม่เกี่ยวข้องจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่ารัฐกำลังจะอนุญาตให้คนนิยามตัวเองว่าเป็น “คนยากจน” ได้ง่ายขึ้น ไม่ใช่เพียงเกณฑ์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่มิติในทางสังคมที่เปิดกว้างไม่ชัดเจน รวมทั้งระบบเทคโนโลยีที่ยังเปิดโอกาสให้คนจำนวนมากที่มีความรู้และมีระดับการศึกษาสามารถจัดการคุณสมบัติตัวเอง เพื่อแลกกับเงินช่วยเหลือและนำเงินนั้นมาใช้หมุนเวียนเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภคในระบบตลาดที่รัฐและนายทุนร่วมกันกำหนดในพื้นที่เฉพาะอีกครั้ง เครือข่ายของรัฐและทุนจึงทำงานผ่านการดึงคนจำนวนมากที่ไม่เกี่ยวข้อง และไม่สนใจการนิยามความหมายด้วยการชักจูงมูลค่าทางเศรษฐกิจที่จะได้ตอบแทนคืนไป ให้มนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจตีความตัวเองว่าจะรับรู้ความหมายของคำว่า บัตรสวัสดิการว่าอย่างไร และจัดการชีวิตของตัวเองหลังจากได้สิทธินั้นท่ามกลางสังคมรอบข้างต่อไป ที่ผ่านมา เราจะเห็นการปะทะถึงความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมของผู้ที่ได้รับสิทธิจำนวนมากตามสื่อต่าง ๆ ซึ่งการประเมินนั้น ก็เป็นผลลัพธ์จากกระบวนการของเสรีนิยมใหม่ที่ทำให้คนทุกคน ประเมินคุณค่าและตัดสินใจเอง เป็นการยื่นความเสี่ยงในการดำรงชีวิตให้กับมนุษย์แต่ละคนที่จะต้องหาทางดูแลพฤติกรรมของตน เพื่อไม่ให้สังคมตีตราว่าเป็นผู้ที่ไม่เหมาะสมและถูกโจมตีต่อไป ดังเช่นที่ยกตัวอย่างมาในงานศึกษา ซึ่งมีผู้ได้รับสิทธิออกมาแสดงไลฟ์สไตล์ของตนบนโลกโซเชียล และโชว์คู่กับบัตรสวัสดิการ ต่างก็ถูกโจมตีจากคนที่คิดว่าตนเอง ควรเป็นผู้รับสิทธิจำนวนมาก ผ่านการเปรียบเทียบวัตถุ สิ่งของรอบข้างของบุคคลนั้นๆ และตีความว่าวัตถุเหล่านั้น คือ ตัวแทนของรสนิยมที่ไม่ได้เป็นคนจนจริงๆ หรือกระทั่ง กรณีของเจ้าของร้านทองที่สวมใส่เครื่องประดับและออกมาแสดงตนในสื่อว่าเป็นผู้ได้รับสิทธิ ก็เป็นผู้ที่ถูกโจมตีเช่นกันว่า ไม่เหมาะสมและสมควรเอาสิทธินั้นไปให้ผู้ที่เหมาะสมกว่าและความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมนี้เอง เป็นหนึ่งในวิธีการจัดการตัวเองของประชาชนในระบบเสรี

นิยมใหม่ที่ถูกรับรู้ผ่านการตระหนักถึงคุณค่าของตนและคนรอบข้าง และท้ายที่สุด ผลลัพธ์จากกระบวนการที่เกิดขึ้น ก็ทำให้บุคคลนั้น ต้องจัดวางที่ทางของตัวเองในสังคมรูปแบบใหม่ ที่เต็มไปด้วยการอำพราง การเก็บตัว การนิ่งเฉย เพื่อลดการตั้งคำถามจากสังคมภายนอกและบุคคลที่มองว่าตนเอง คือ คนที่อยู่ในชนชั้นความยากจนอย่างแท้จริง

การจัดการชีวิตของคนในชีวิตประจำวันผ่านวิถีการบริโภคและอุปโภคจึงกลายเป็นกระบวนการหน้าด่านที่สำคัญของระบอบเสรีนิยมใหม่ เพราะมันไม่เพียงแต่ให้คนรับรู้/ตระหนักคุณค่าและความหมายของตัวเองเท่านั้น แต่มันยังขยายขอบเขตไปสู่การสร้างพื้นที่เฉพาะเพื่อแบ่งแยกความแตกต่างของคนในสังคมด้วย ไม่ว่าจะเป็นร้านค้า สถาบันทางการเงิน ชนิดของสินค้า และบริการต่าง ๆ ล้วนแต่ถูกกำหนดขึ้นมาใหม่ภายใต้นิยามที่ถูกตีความใหม่ ธงฟ้าประชาธิปไตย คือ ร้านค้าของผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการไคร่ที่เดินเข้ามาในร้าน คือ ผู้ที่ยากจนในสังคม สินค้าที่ถูกจัดวาง ถูกผลิตขึ้นมาจากบริษัทยักษ์ใหญ่และตราสินค้าใหม่เพื่อแบ่งแยกกลุ่มผู้บริโภค โดยหน้าที่การเรียนรู้ระบบถูกยกให้เป็นหน้าที่ของคนที่ได้รับสิทธิที่ต้องเข้าใจและจัดวางพฤติกรรมใหม่ให้สอดคล้องกับแนวทางที่รัฐวางไว้ รัฐจะทำหน้าที่เพียงจัดหาบริการสร้างพื้นที่ร้านค้า พัฒนาระบบการจ่ายเงินด้วยการรูดบัตร ผู้ที่ไม่เท่าทันต่อเทคโนโลยี ก็ต้องเรียนรู้และผลักตัวเองออกมาสู่โลกใหม่ ทั้งนี้ สิ่งที่ต้องการนำเสนอ คือ ในทางสังคมศาสตร์ กระบวนการเหล่านี้ ถือเป็น การต่อรองกับระบบของรัฐในฐานะของปัจเจกชน ที่เข้าใจและเรียนรู้ เป็นการต่อสู้ ต่อรองในชีวิตประจำวันที่น่าสนใจ หากทำการศึกษาในเชิงลึกต่อไป อาจจะสามารถทำให้เห็นภาพของการจัดการตนเองที่สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ในสังคมเสรีนิยมใหม่ ไม่ได้อยู่ในฐานะของผู้ที่อ่อนด้อย แต่กลับเป็นผู้ที่พร้อมจะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบและหาวิธีการในการถ่วงดุลผลประโยชน์ และรัฐเองก็อาจจะเป็นผู้อ่อนด้อยในระบบแทนได้

รายการอ้างอิง

- กุลลดา เกษบุญชู มีดี. (2556). กระบวนการเข้าสู่ความเป็นสากลของระบบทุนนิยมและลัทธิเสรีนิยมใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. ปีที่ 43 (ฉบับที่ 2) กรกฎาคม-ธันวาคม 2556 : 2-4, 10-11.
- แก่งกิจ กิตติเรียงลาภและคณะ. (2562). *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมาจักรพล ผลละออ. (2560). *เสรีนิยมใหม่ : อุดมการณ์อันเป็นต้นตอของปัญหา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2565. จาก <https://www.landactionthai.org/2012-05-18-03-24-45/article/item/2044-2018-01-09-06-55-25.html>
- ฐานเศรษฐกิจ. (2561). *รื้อเกณฑ์ "บัตรคนจน" เตรียมรับลงทะเบียนรอบ 2 ตอบโจทย์ 100%*. สืบค้นเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2561, จาก <http://www.thansettakij.com/content/357401>
- ตฤณ ไอยะรา. (2556). รัฐ ตลาดและโลกาภิวัตน์: ประวัติศาสตร์อย่างย่อของการจัดระเบียบโลก. *วารสารสงขลานครินทร์*. ปีที่ 19 (ฉบับที่ 2) เดือนเมษายน - มิถุนายน : 5-6.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). *อัตลักษณ์เอกสาร วงศวิทยาการควบคุมประชากรของรัฐไทย*. เชียงใหม่ : ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2560). *สัมภาษณ์: คู่เรื่องความมั่นคงทางอาหาร การปฏิรูปภาคเกษตรไทยและประชาธิปไตย กับ ประภาส ปิ่นตบแต่ง*. สืบค้นจาก <https://knowledgefarm.tsri.or.th/interview-prapart/>
- พงศ์นคร โภชากรณ์. (2562). *ประชารัฐสวัสดิการแบบถูกฝาถูกตัว*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2567, จาก <https://www.prachachat.net/finance/news-354350>
- พรทิพา แปงเพ็ชร. (2559). *หวังรวย : ความปรารถนาและตัวตนของการเป็นผู้ประกอบการในระบบทุนนิยมแบบเสรีนิยมใหม่. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ การสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ 16 ประจำปีการศึกษา 2559 ระหว่างวันที่ 29-30 มิถุนายน พ.ศ.2560*.
- พลพฤทธิ์ พนาสถิตย์. (2555). *หนังสือปริทัศน์: พื้นที่ในความหมายของเดวิด Harvey. วารสารศิลปศาสตร์*. ปีที่ 12 (ฉบับที่ 1) : 99.
- สมชัย จิตสุชน. (2560). *ใช้เทคโนโลยี ตามหาคนจน กับสมชัย จิตสุชน, บทสัมภาษณ์, ระบบสวัสดิการสังคม สัมมนาสาธารณะที่อาร์ไอประจำปี 2017 "พื้นที่เศรษฐกิจ-ปฏิรูปรัฐด้วยปฏิวัติข้อมูล"*. สืบค้นเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2562, จาก <https://tdri.or.th/2017/05/technology-find-the-poor/>.
- สมชัย ศรีนอกและชวาล ศิริวัฒน์. *คนจน 4.0 นวัตกรรมสร้างความจนและแก้ไขปัญหาความยากจน*. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*. ปีที่ 5 (ฉบับพิเศษ).
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2560). *คู่มือการดำเนินโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2560*. กระทรวงการคลัง.
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. *มาตรการสวัสดิการแห่งรัฐ นวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน*. *วารสารสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี*. เดือนเมษายน - มิถุนายน 2561
- อดิพันธ์ พรหมพันธ์ใจ. (2557). *ประเทศโลกที่สี่กับปรากฏการณ์การประท้วงในเอเชีย*. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. ปีที่ 44 (ฉบับที่ 2) กรกฎาคม-ธันวาคม 2557: 145-146.
- Harvey D. (2014). *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. Oxford; New York

- : Oxford University Press, USA
- _____. (2005). A brief history of neoliberalism. Oxford, Oxford: Oxford University Press.
- Jim McGuigan. (2016). Neoliberal Culture. 1st ed. 2016 edition. Palgrave Macmillan
- _____. (2014). 'The Neoliberal Self', Culture Unbound, Volume 6, 2014: 223–240. Hosted by Linköping University Electronic Press: <http://www.cultureunbound.ep.liu.se>
- Law John (2008). Actor-network theory and material semiotics. In: Turner, Bryan S. ed. The New Blackwell Companion to Social Theory, 3rd Edition. Oxford: Blackwell, pp. 141–158.
- Neha Garg. (n.d.). Classification in Sociology Classification of group. Department of Sociology, CCS University Meerut.
- Sustarum Thammaboosadee. (2023). Criminalization of Moral Hazard during The Covid-19 Crisis, Policing the global south: Colonial Legacies, Pluralities, Partnership, and Reform, Routledge.
- Wendy Brown (2015). Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution. MIT Press, 2015. Neoliberalism poisons everything: How free market mania threatens education and democracy.